

בעניין מצוות לולב ושופר בשבת

ר' שלמה צוקר

מקורות עיקריים

1. ויקרא פרק כג פסוקים כג-כה

(כג) וידבר יקוק אל משה לאמר:

(כד) דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש:

(כה) כלמלאכת עבדה לא תעשו והקרבתם אשה ליקוק:

2. במדבר פרק כט פסוק א

(א) ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כלמלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם:

3. ויקרא פרק כג

(מ) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמתם לפני יקוק אלהיכם שבעת ימים:

4. ספרא אמור פרשה יב פרק טז- תחילת פרק יז

(ט) ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ולא בגבולים כל שבעה, ומשחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, ושיהיה יום הנף כולו אסור.

5. משנה מסכת ראש השנה פרק ד

משנה א יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין אמר רבי אלעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד אמרו לו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין:

משנה ב ועוד זאת היתה ירושלם יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא תוקעין וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד:

משנה ג בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ושיהא יום הנף כולו אסור:

משנה ד בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החדש כל היום אמר רבי יהושע בן קרחה ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהוא העדים הולכין אלא למקום הוועד:

6. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מב עמוד ב מג עמוד א

/משנה/. לולב וערבה - ששה ושבעה, ההלל והשמחה - שמונה. סוכה וניסוך המים - שבעה. החליל - חמשה וששה. לולב שבעה כיצד? - יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת - ערבה ושבעה, ושאר כל הימים ששה. ערבה שבעה כיצד? - יום השביעי של ערבה שחל להיות בשבת - ערבה ושבעה, ושאר כל הימים - ששה. מצות לולב כיצד (בשבת)? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי איצטבא, והזקנים מניחין את שלהן בלשכה. ומלמדין אותם לומר: כל מי שמגיע לולבי לידו - הרי הוא לו במתנה. למחר משכימין ובאין, והחזנין זורקין אותם לפניו והן מחטפין ומכין איש את חברו. וכשראו בית דין שבאו לידי סכנה - התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו. גמרא. אמאי? טלטול בעלמא הוא, ולידחי שבת! - אמר רבה: גזרה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד. ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמא דשופר, והיינו טעמא דמגילה. - אי הכי, יום ראשון נמי! - ראשון, הא תקינו ליה רבנן בביתו. - התינח אחר תקנה, קודם תקנה מאי איכא למימר? - אלא: ראשון דאיתיה מן התורה בגבולין - לא גזרו בהו רבנן, הנך דליתנהו מן התורה בגבולין - גזרו בהו רבנן. - אי הכי, האינדנא נמי! - אנן לא ידעינן בקיבועא דירחא. - אינהו דידעי בקיבועא דירחא - לידחו! - אין הכי נמי; (דתני) +מסורת הש"ס: [דתנן] +חדא: ביום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית, (ותניא) +מסורת הש"ס: [ותנן] +איך: לבית הכנסת. שמע מינה: כאן - בזמן שבית המקדש קיים, כאן - בזמן שאין בית המקדש קיים, שמע מינה.

דאיתיה מן התורה בגבולין מנא לן? דתניא: ולקחתם - שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד, לכם - משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול. ביום - ואפילו בשבת. ראשון - אפילו בגבולין. הראשון - מלמד שאינו דוחה אלא יום טוב הראשון בלבד.

7. רש"י מסכת סוכה דף מב עמוד ב מג עמוד א

גמרא. טלטול בעלמא - אין בו צד איסור, אלא כמטלטל עצים, וכיון דמן התורה הוא במקדש כל שבעה - למה אסרוהו, מה סייג לתורה מצאו בו?...

אלא ראשון - דחשובה נטילתו, דאפילו בגבולין חייב - לא גזרו ביה רבנן לא בגבולין ולא במקדש, אבל שאר הימים שאינו מן התורה אלא במקדש - לא חשיבא נטילה דידהו, וגזור ביה רבנן משום חומרא דשבת אף במקדש, ואם תאמר: נמצאו בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה, הא אותבינה ביבמות (צ, ב), ושנינן: שב ואל תעשה שאני. אי הכי - משום דאיתיה בגבולין לא גזור ביה. האינדנא נמי - לידחי ביום טוב ראשון את השבת. לא ידעינן בקיבועא דירחא - שמא אין יום טוב עד למחר, דהוה לן למעבד אלול מעובר. אינהו - בני ארץ ישראל, שעדיין מקדשין על פי הראיה. לידחו - להו, אף בזמן הזה.

8. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

/משנה/. יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין. ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה: שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא - תוקעין, וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד.

גמרא. מנא הני מילי? אמר רבי לוי בר לחמא אמר רבי חמא בר חנינא: כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם. לא קשיא; כאן - ביום טוב שחל להיות בשבת, כאן - ביום טוב שחל להיות בחול. אמר רבא: אי מדאורייתא היא - במקדש היכי תקעינן? ועוד: הא לאו מלאכה היא דאצטריך קרא למעוטי, דתנא דבי שמואל: כל מלאכת עבדה לא תעשו - יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת, שהיא חכמה ואינה מלאכה. אלא אמר רבא: מדאורייתא מישרא שרי, ורבנן הוא דגזור ביה, כדרבה. דאמר רבה: הכל חייבין בתקיעת שופר, ואין הכל בקיאיין בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבידנו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמא דלולב, והיינו טעמא דמגילה.

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי וכו'. תנו רבנן: פעם אחת חל ראש השנה להיות בשבת, [והיו כל הערים מתכנסין]. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לבני בתירה: נתקע. - אמרו לו: נדון. - אמר להם: נתקע ואחר כך נדון. לאחר שתקעו אמרו לו: נדון! - אמר להם: כבר נשמעה קרן ביבנה, ואין משיבין לאחר מעשה. אמר רבי אלעזר: לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין. אמרו לו היינו תנא קמא! - איכא בינייהו בי דינא דאקראי.

9. רש"י מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

גזירה שמא יטלנו וכו' - ובמקדש לא גזור, דאין איסור שבות דרבנן במקדש.

10. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ראש השנה פרק ד הלכה א

מתני' יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה משחרב בית המקדש התקין ריב"ז שיהו תוקעין בכ"מ שיש בו ב"ד אר"א לא התקין ריב"ז שיהו תוקעין אלא ביבנה בלבד אמרו לו אחד יבנה ואחד כ"מ שיש בו ב"ד: [דף יח עמוד ב] גמ' ר' אבא בר פפא א"ר יוחנן ורשב"ל הוון יתיבון מקשיי אמרין תנינן י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה אין דבר תורה הוא אף בגבולין ידחה אין לית הוא דבר תורה אף במקדש לא ידחה עבר כהנא אמרין הא גברא רבה דנישאלו ליה. אתון שאלון ליה אמר לון כתוב אחד אומר [במדבר כט א] יום תרועה וכתוב אחד אומר [ויקרא כג כד] זכרון תרועה הא כיצד בשעה שהוא חל בחול יום תרועה בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין. ר' זעירה מפקד לחברי' עולון ושמעין קליה דרבי לוי דרש. דלית איפשר דהוא מפיק פרשתיה דלא אולפן. ועל ואמר קומיהון כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה הא כיצד בשעה שהוא חל בחול יום תרועה בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין. מעתה אף במקדש לא ידחה תנא [ויקרא כג כד] באחד לחדש. מעתה אפילו במקום שהן יודעין שהוא באחד לחדש ידחה. תני רשב"י [שם כה] והקרבתם במקום שהקרבתם קריבין. אמרין חבריי' קומי ר' יונה והכתיב [שם כה ט] והעברת שופר תרועה בחדש השביעי וגו' אמר לון זו את מעביר בארצכם הא אחרת לא. אמרין ליה או נאמר זו אתם מעבירין בארצכם הא אחרת בין בארץ בין בח"ל. א"ר יונה אילו הוה כתיב תעבירו שופר בארצכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה אלא בכל ארצכם כאן ריבה ובמקום אחר מיעט:

תקיעת שופר בשבת לאחר תקופת התלמוד

11. רא"ש מסכת ראש השנה פרק ד סימן א

א יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו ב"ד: (גמ') אמר ר"א כשהתקין ריב"ז לא התקין אלא ביבנה אמרו לו אחד יבנה ואחד בכל מקום שיש בו בית דין. רש"י פי' בית דין של כ"ג. אמרו עליו על רב אלפס ז"ל שהיה תוקע ב"ה שחל להיות בשבת. וכן משמע בהלכותיו שהביא מימרא דרב הונא ועם ב"ד ואין דרכו להביא אלא דבר הנוהג בזמן הזה. והוא היה מפרש כל מקום שיש בו בית דין לאו דוקא סנהדרין אלא בית דין מופלג וגדול בדורו ולא נהגו תלמידיו אחריו לעשות כן.

12. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב

הלכה ח

כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין, אבל בזמן שהיה המקדש קיים והיה בית דין הגדול בירושלם היו הכל תוקעין בירושלם בשבת כל זמן שבית דין יושבין, ולא אנשי ירושלם בלבד אלא כל עיר שהיתה בתוך תחום ירושלם, והיתה רואה ירושלם לא שתהיה בתוך הנחל, והיתה שומעת קול תקיעת ירושלם לא שתהיה בראש ההר, והיתה יכולה לבוא בירושלם לא שיהיה נהר מפסיק ביניהם, אנשי אותה העיר היו תוקעים בשבת כירושלם, אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין. +/השגת הראב"ד/ כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין. א"א ההפוכין שהפך זה המחבר את הענינים ולא הביא אותם כסדר התלמוד הם גרמו לו לשנות הדברים ממה שהן והיה לו לומר בכאן אסרו בתחלה לתקוע בעיר אפילו בירושלים אבל במקדש היו תוקעין וכו' אבל משחרב בית המקדש וכו' ואף על פי שאין צורך להזכיר כלל, וגם בזה טעה כי בזמן בית המקדש לא היו תוקעין אלא במקדש אבל משחרב תוקעין כל הסמוך לה. +.

הלכה ט

ובזמן הזה שחרב המקדש כל מקום שיש בו בית דין קבוע והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל תוקעין בו בשבת, ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקידשו את החדש אבל שאר בתי דינים אין תוקעין בהן אף על פי שהן סמוכין, ואין תוקעין אלא בפני בית דין (גדול) בלבד כל זמן שהן יושבין ואפילו נערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם, אבל חוץ לבית דין אין תוקעין, ולמה תוקעין

בפני בית דין מפני שבית דין זריזין הן ולא יבאו התוקעין להעביר השופר בפניהם ברשות הרבים שבית דין מזהירין את העם ומודיעין אותן.

הלכה י

בזמן הזה שאנו עושין שני ימים בגלות כדרך שתוקעין בראשון תוקעין בשני, ואם חל יום ראשון להיות בשבת ולא היה במקום בית דין הראוין לתקוע תוקעין בשני בלבד.

13. רבינו מנוח - ספר המנוחה הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה ט

אמר המפרש לא אשכחן דוכתא בעולם דתוקעין בה ב"ט של ראש השנה בשבת מיהו מדינא דגמרא הכי משמע כמ"ש הרב וכן הסכים הר"ף וכ"כ הרב בעל העזר שהוא ראה חכם שבא מדמשק שראה שהיו תוקעין ביום טוב של ראש השנה בשבת:

14. עזרא פליישר, "פיוט על סדרי התקיעה בשופר בארץ ישראל בראשהשנה ושבת", תרביץ נג [א] (תשרי תשמ"ו), עמ' 61-66.

מלך הזהיר בוועד / שיהיו תוקעים בבית הוועד / בשבת וראש השנה
מלך חיזקם בלימוד / שיהא שופר קשור לעמוד / בשבת וראש השנה
מלך ברר לעדה / שלא יתקעו אלא בפני ראשי תעודה / בשבת וראש השנה
מלך רחש שלא ימשך ביד / אבל יינתן בו פה והוא מגויד / בשבת וראש השנה

15. ר' עקיבה יוסף שלזינגר, מאמר בתל תלפיות, ריש תשרי התרס"ד (1904), הונגריה, דף 190

של ונשה ונונוו הסיוד כונו אקדונוו וילין על ונשכחו סס פיר ונשכרז צהנויק התקין ריז"ו סיה"י חוקעין צכל ונקיס קיש צו צ"ד. ול"ת ח"כ לונה לא תקעו כן צ"ד רוס שלפניו וקדונוניו? אין זה שחנה בעין חין ונתיחין חוהין ו' ועוד חין לדונוו ציונים ההס לזה"ו חולי לא היה צדים להתחלק כן ולדעת רד"ו שלגיכין להתחלק כ"ג רצנים לצ"ד של כ"ג וחולי וכן הכללך לזה כשיער ונאמר להשאלת השכינה שהס כ"צ חלק כציונוו ס"ג ועשה פנים חדשות בחו לכאן אשר צ"ד יצרך ישראל הי"ו ועליהם לעשות ככ' והקעוהם בהללונו וזכרהם לפני ה' ככ' צנעה"ט לרנוו צו יתקעו י'חדש י'שופר ר"ת שצח. וכן יתקעו י'שופר י'צלין ולנוכל שנוו ישראל שהי שצחות צשופר שחא צמיחה שצח שצח צרחית וייד נחמים כיר"ח.

לז נקראו נוהרי לז. (עיין צרכות דף י"ג סרט"ל לקצווע עשנה הדברות צקיס וציעלוהו ונפני הוויטין. כונו כן חף שחינה לין חינה עליו חך כעה שדער גורם להניח לז ישראל ויהקות לרי שגאלו צוהנה לריעין להזכיר חת העס שלא יושכו אחרי הנוהרי לז.) לזאת חלה פני הדברים הגדולים לדות דעתם לצלו על החתום על קיל קירח חלה ולשלהם חלי להזכיר וללמד חת העס הדיך אשר ילכו.

צט

דה"ג כהו אקובא יסף של'עויער ג"י
ט"ה"ק ירושלים תוכנ א

צ"ד שצח שחל צו ד"ס כונו צח"י שחא דער צעתי להניע העתק הפסק אשר הולע שצח חיו"צ לפני גדולי ישראל וז"ל חס לתקוע שצח צרושלם עיהקתיו צצח"כ ויחד צוטר ככ צחי דייס הקצויעס ורצנים הי"ו. וישנס שני פסקים ח' כחוצ צלכוו חשכנו (וישינה) צלריך ח' צכחז צשורית צקילר העריך לפני כחיוו ספער ונוערז הי"ו וח"י ונעתיק זה וון הקילר הנכחז צשורית ושי"צ יכילין להקוסק על השוועה ח"ים לווען יהי לזכרת צעח רל"ן. וז"ל: סדר העצודה לריך לדות שצעה קצוועה לווען יע"ו כל הקהל להתחלק ולשווע קול שופר. ונקיס הנוקונג לזה היותר כנון כעה צצח הנכנס ח"י יוצחן כן חל"י שיוו נחא — לו כהקנתי וסיה לזכרון לפני ה' עד עולם: — וחלו הן היסודות על צח"ר הלכה זלח וון ראשי חנרים צקילי ח) ונעשה רב רציעו הגדול רב חלפס אשר עשה כן הלכה לזענה גם צח"ל צנוקס צ"ד ש"ג צלצד (וצח"י"ל חח שייך כ"כ צ"ד קצווע כי צוהר"ה צצח צהנו"ק) וצונוצ"ה צכ"ה"ש ר"ה כ"י וצנוור ח"ים תקפ"ת. ואשר כחצו של"ז סהגי כן הלוידיו אחריו ח"ל כי חחס צח"י"ל חין לקינדן כן צגולה על ונקיס קציע לצ"ד ונש"ח"כ צח"י הנקצע לונקיס קציע לצ"ד על כל הימים ועל קציעת דהחס סוונכים על הנוועדים ככ' כספר היולת וויצ"ל צח"ס י"ד רל"ג רל"ד. וצרושלנו פיק דסנהד הציע עליו צח קננה צירוש"ס ונסנהדין צ"ולה של ח"י"ל ונעשה חס רציו הגדיל סונך על ו לע"י"ת ונעשה כן צח"י"ל חעס"כ צח"י וצירושלם חיו ציוקוס עידוהם צלדס שלא זזה שכינה ונוקיעה ולונה כגרע ונעשת חח ו"טה ה' צוועודו צנוקונו. ולעשות כן צהר"ת ונ"ך צרוז עס וגס צסיק על רח"ל לא פחות עליה ונ"ה לדיקוס ורצס צח"י ונשכחתי חות"ל חושח"ה חולן ל"צ וכן צתקנים ל"ו לדיקוס כיון שקצווע רובס כחן ח"י"ל לקינדן על הרוב שלהס צנוקס צ"ד של ג' ע"ש"פ וון הגללים וסנס זרים וצ"ה"ר שנה רציו צוונשי ר"ה פ"ג ונלנד כל צ"ד ג' שעיודו על ישראל הכי ח"א כצ"ד

צ"ד שצח שחל צו ד"ס כונו צח"י שחא דער צעתי להניע העתק הפסק אשר הולע שצח חיו"צ לפני גדולי ישראל וז"ל חס לתקוע שצח צרושלם עיהקתיו צצח"כ ויחד צוטר ככ צחי דייס הקצויעס ורצנים הי"ו. וישנס שני פסקים ח' כחוצ צלכוו חשכנו (וישינה) צלריך ח' צכחז צשורית צקילר העריך לפני כחיוו ספער ונוערז הי"ו וח"י ונעתיק זה וון הקילר הנכחז צשורית ושי"צ יכילין להקוסק על השוועה ח"ים לווען יהי לזכרת צעח רל"ן. וז"ל: סדר העצודה לריך לדות שצעה קצוועה לווען יע"ו כל הקהל להתחלק ולשווע קול שופר. ונקיס הנוקונג לזה היותר כנון כעה צצח הנכנס ח"י יוצחן כן חל"י שיוו נחא — לו כהקנתי וסיה לזכרון לפני ה' עד עולם: — וחלו הן היסודות על צח"ר הלכה זלח וון ראשי חנרים צקילי ח) ונעשה רב רציעו הגדול רב חלפס אשר עשה כן הלכה לזענה גם צח"ל צנוקס צ"ד ש"ג צלצד (וצח"י"ל חח שייך כ"כ צ"ד קצווע כי צוהר"ה צצח צהנו"ק) וצונוצ"ה צכ"ה"ש ר"ה כ"י וצנוור ח"ים תקפ"ת. ואשר כחצו של"ז סהגי כן הלוידיו אחריו ח"ל כי חחס צח"י"ל חין לקינדן כן צגולה על ונקיס קציע לצ"ד ונש"ח"כ צח"י הנקצע לונקיס קציע לצ"ד על כל הימים ועל קציעת דהחס סוונכים על הנוועדים ככ' כספר היולת וויצ"ל צח"ס י"ד רל"ג רל"ד. וצרושלנו פיק דסנהד הציע עליו צח קננה צירוש"ס ונסנהדין צ"ולה של ח"י"ל ונעשה חס רציו הגדיל סונך על ו לע"י"ת ונעשה כן צח"י"ל חעס"כ צח"י וצירושלם חיו ציוקוס עידוהם צלדס שלא זזה שכינה ונוקיעה ולונה כגרע ונעשת חח ו"טה ה' צוועודו צנוקונו. ולעשות כן צהר"ת ונ"ך צרוז עס וגס צסיק על רח"ל לא פחות עליה ונ"ה לדיקוס ורצס צח"י ונשכחתי חות"ל חושח"ה חולן ל"צ וכן צתקנים ל"ו לדיקוס כיון שקצווע רובס כחן ח"י"ל לקינדן על הרוב שלהס צנוקס צ"ד של ג' ע"ש"פ וון הגללים וסנס זרים וצ"ה"ר שנה רציו צוונשי ר"ה פ"ג ונלנד כל צ"ד ג' שעיודו על ישראל הכי ח"א כצ"ד

מה בין שופר בר"ה בשבת ללולב בסוכות בשבת?

16. בית הבחירה (מאירי) מסכת ראש השנה דף ל עמוד א

המשנה השניה בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה וכו' מתוך שביאר במשנה הראשונה מה שהתקין רבן יוחנן בן זכאי בענין תקיעת שופר נתגלגל במשנה זו ובמשנה הסמוכה לה לבאר קצת תקנות שלו וע"פ שאינם מענין המסכתא בראשונה ר"ל כשהיה בית המקדש קיים היה לולב ניטל במקדש שבעה אלא שלא היה דוחה שבת באיזה יום של אותם השבעה שיארע בו שבת אלא יום ראשון בלבד אבל לא שאר הימים וע"פ שמצות לולב במקדש שבעה כמו שנאמר ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעת ימים מ"מ דרשא הוא ולא נכתב לולב בהדיא אלא ביום ראשון כדכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ובמדינה ר"ל אפילו ירושלים וכל שכן שאר עיירות שחוצה לה יום אחד שהלולב במדינה אין חיובו אלא יום אחד כמו שהתבאר מאמרו ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' הא כיצד לפני יי' שבעה והינו במקדש בשאר מקומות יום אחד והוא יום ראשון והיה דוחה שבת באותו היום אף בגבולין נמצא שבזמן המקדש מקדש וגבולין היו שוים לדחיית שבת ביום ראשון לבד אלא שההפרש היה שבמקדש היו נוטלין כל שבעה מן התורה ובמדינה יום אחד ויש שואלין וירושלים מיהא היאך לא נקראת לפני יי' והרי בבכור ובמעשר נאמר לפני יי' תאכלנו והם נאכלין בכל העיר ותירצו בה מפני שכתוב בהם לא תוכל לאכל בשעריך וגו' לפני יי' אלהיך תאכלנו אלמא שלא בא אלא למעט שעריך אבל זו לפני דוקא משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה ובכל מקום שבעה זכר למקדש שלא היתה תקנתו לדחות שבת כלל אפילו ביום ראשון כמו שהתבאר בתלמוד סוכה מ"ג א' במשנת לולב וערבה.

זהו ביאור ענין זה שבמשנה ויש שואלין בה שתי שאלות אחת במה שקודם חורבן ואחת במה שאחר חורבן ואחר התקנה השאלה הראשונה מה ענין בקודם חורבן שהלולב היה דוחה שבת בכל מקום ביום ראשון ובשופר לא היה דוחה אלא במקדש כמו שביארנו במשנה הראשונה והם משיבים מפני שהשופר זמנו ביום ראשון של תשרי ולא ידעו בגבולין אמתי קדשו בית דין את החדש ומספק אינו דוחה אבל לולב כבר יצאו שלוחים ונתברר להם יום הקבוע וראוי ליטול ושלא לדחות מגזרת רבה שמה תאמר ירושלים מיהא ראוי לתקוע שהרי ידעו שעת קדוש החדש וכבר פירשנו אנו אבל לא במדינה אף בירושלים מ"מ הואיל ושופר אחד מוציא את כלם יכולים בני ירושלים לבא במקדש ולשמוע שם קול שופר ויש מי שתיירץ שהשופר אף ביומה מעורבת היא מקצתה מן התורה ומקצתה מדברי סופרים שהרי אמרו ל"ד א' שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים או אחת מדברי תורה ושתיים מדברי סופרים אבל לולב מיוחדת כלה מן התורה ליומה ואין זה כלום ובתלמוד המערב פירשו שאין לשופר עקר מן התורה בגבולין שהרי נאמר והקרבתם במקום והקרבתם ויש מי שתיירצה בפנים אחרים כמו שכתבנו בפירושינו ואינם נראים השאלה השניה באחר חורבן ואחר התקנה מה ענין שבשופר התקין שיהו תוקעין בשבת בכל מקום שיש בו בית דין ובלולב לא התקין שיהא ניטל בשבת כלל אף בבית דין ואף ביום ראשון והיה לו להתקין שיהא לולב דוחה שבת כל שבעה אף שלא ביום ראשון בכל מקום שיש בו בית דין או סנהדרין קטנה על הדרך שהתקין בשופר והם משיבים שהלולב לכל מסור אבל שופר אחד מוציא את כלם וכן השגגה מצויה כל כך וכן יש שואלין בזמן שבית המקדש קיים מפני מה לא היו גוזרין במדינה ובגבולין שלא לינטל לולב בשבת אף ביום ראשון מגזרת רבה אחר שהוא מסור לכל ואינה שאלה שאם כן לא היה ניטל כלל אבל לאחר חורבן שניטל שבעה אם אינו דוחה שבת אף ביום ראשון יטלוהו למחר.

17. תוספות מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

אבל לא במדינה - לא בירושלים ולא בגבולים כדפירש בקונטרס והא דקתני כל עיר שרואה ושומעת תוקעין בה היינו לאחר חורבן שתיקן רבן יוחנן בן זכאי וא"ת ומ"ש מלולב שהיה ניטל אפילו בגבולין בזמן שבהמ"ק קיים כדמשמע בלולב (הגזול) [וערבה] (סוכה ד' מג. ושם) שהיו מוליכין לולביהן לבהכ"נ וי"ל דשאני לולב שאינו אלא טלטול בעלמא הואיל ואשתרי במקדש לא החמירו במדינה אבל תקיעת שופר מעשה חכמה ומיהו קשיא דלאחר חורבן הבית הקילו טפי בשופר מבלולב שתיקן רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש ב"ד אבל לולב לא אשתרי כדמשמע התם דמוקי לה ההיא דמוליכין לולביהן בזמן בית המקדש ובגבולין משמע דבזמן שאין בית המקדש קיים לא הותר בשום מקום וי"ל דשופר שהוא להעלות זכרוניהם של ישראל לאביהן שבשמים לא רצו לבטל לגמרי וכיון דתקון בחד ב"ד תקון בכל מקום שיש ב"ד אף על פי שבזמן הבית לא היה אלא במקדש דוקא ועוד י"ל דבדין הוא דלולב יהיה דוחה בגבולין יותר משופר שבראש השנה לא היה ידוע קביעות החדש אלא בירושלים אבל יום ראשון דלולב היה ידוע בגבולין.

18. חידושי הר"ן על הר"ף לר"ה (ד"ח ע"א בדפי הר"ף):

התקין רבן יוחנן בן זכאי. כדי שלא תשתכח תורת שופר ומש"ה אתקין בשופר ולא תקון בלולב משום דאפי' כי ליתא בשבת איתא בשאר יומי אי נמי דמשום דשופר אתי לזכרון [עדיף] טפי מלולב:

19. ספר המכתם מסכת סוכה דף מא עמוד א'

בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה - פירוש (מוש) [משום] דכתיב ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעת ימים, ולפני יי' הוא במקדש. ובמדינה יום אחד. פירוש יום הראשון, דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, משמע בכל מקום שאתם שם. ועל"ג דשופר של ראש השנה לא היה דוחה שבת במדינה, כדאמרין התם במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, הא מילתא כבר תירצה יפה וביארה הו"ל משום דשופר לא היה הדבר ברור וידוע באמת שהיום הוא ראש השנה. כי אם בירושלים שהיו בית דין קובעין בה את החדש ואותו היום ואש חודש חדש הוא. וכי אמר במקדש היו תוקעין הוא הדין בכל עיר ירושלים, אלא משום דבסתמא כל העם היו באים במקדש לפיכך אמרו במקדש. וכי אמר אבל לא במדינה, (מ) [ב] שאר עיירות קאמר, אבל לולב היה ניטל נמי במדינה שהרי יודעים בודאי שהיום יום ראשון של חג, שכבר באו אליהם שלוחים מראש השנה.

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיה לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש - כלומר שיהיה ניטל עד יום השביעי בכל שאר הימים חוץ משבת. שלא תיקן שיהא דוחה בשום מקום. ועל"פ שבשופר התקין שיהיו תוקעין בכל מקום שיש

בו בית דין, שאני שופר שאדם אחד יכול להוציא בו כמה בני אדם, ויכולין בית דין להזהיר את העם ולשומרם שלא יבואו להעבירו ברשות הרבים, אבל לולב לכל מסור וכל אחד ואחד צריך ליטול ואין כח בבית דין לשמור את כולם.

20. רבינו יהונתן מלוניל על הר"ף מסכת ראש השנה (לפי דפי הר"ף) משניות דף ח עמוד א

[משנה ב] בראשונה היה לולב ניטל במקדש ז'. שאע"פ שאי אפשר לשבעה בלא שבת אפילו הכי דחי שבת משום דכל שבעת הימים הן במקדש מן התורה שנאמר ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים, אבל במדינה אין חובה אלא יום ראשון בלבד דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון ויום ראשון דהוא מן התורה דחי שבת. משחרב בית המקדש וכו'. אפילו הכי לא דחי שבת אלא יום ראשון בלבד שהוא מן התורה כדאמרין במסכת סוכה בפרק לולב וערבה אבל שאר הימים שאינן אלא לזכר לא דחי שבת.

21. הערה 5 על רבינו יהונתן מלוניל על הר"ף מסכת ראש השנה דף ח עמוד א

5. מבואר דאף אחר תקנת ריב"ז יום ראשון דחי שבת אף בגבולין. וצ"ב אימתי היה, דהא אחר החורבן אף יום הראשון לא דחי שבת כדאיתא בסוכה (דף מד,א). [ועיין בפירוש רבינו לסוכה פ"ג מ"ט דלא כתב כן]. ועיין במאירי לסוכה (דף מא,א) דכתב שלאחר החורבן התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ופי' הדברים בלא דחיית שבת כלל אפילו חל ביום הראשון וא"כ לאו דוקא שבעה. וכן מבואר מדברי הרמב"ם (פ"ז מלולב ה"ז). ואפשר דרבינו איירי לס"ד דגמ' בסוכה (דף מג,א) דבא"י דידיעי בקביעא דירחא דחי יום ראשון.

דין ירושלים – כגבולים או כמקדש?

22. רש"י מסכת סוכה דף מא עמוד א

במדינה - בירושלים, שאף הוא כגבולים.

23. רש"י מסכת ראש השנה דף כט עמוד ב

ועוד זאת היתה ירושלים - בעודה בבנינה, יתירה בתקיעת שבת על יבנה. שכל עיר שרואה - את ירושלים. אבל לא במדינה - לא בירושלים, ולא בגבולין.

24. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה ח

כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין, אבל בזמן שהיה המקדש קיים והיה בית דין הגדול בירושלים היי הכל תוקעין בירושלם בשבת כל זמן שביית דין יושבין, ולא אנשי ירושלם בלבד אלא כל עיר שהיתה בתוך תחום ירושלם, והיתה רואה ירושלם לא שתהיה בתוך הנחל, והיתה שומעת קול תקיעת ירושלם לא שתהיה בראש ההר, והיתה יכולה לבוא בירושלם לא שיהיה נהר מפסיק ביניהם, אנשי אותה העיר היו תוקעים בשבת כירושלם, אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין. +/השגת הראב"ד/ כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין. א"א ההפוכין שהפך זה המחבר את הענינים ולא הביא אותם כסדר התלמוד הם גרמו לו לשנות הדברים ממה שהן והיה לו לומר בכאן אסרו בתחלה לתקוע בעיר אפילו בירושלים אבל במקדש היו תוקעין וכו' אבל משחרב בית המקדש וכו' ואף על פי שאין צורך להזכיר כלל, וגם בזה טעה כי בזמן בית המקדש לא היו תוקעין אלא במקדש אבל משחרב תוקעין כל הסמוך לה. +

25. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוכה פרק ג

[י] מדינה, היא שאר ארץ ישראל חוץ מירושלם, וכבר ביארנו זה במסכת מעשר שני.

26. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז הלכה יג

מצות לולב להנטל ביום הראשון של חג בלבד בכל מקום ובכל זמן ואפילו בשבת שנאמר +ויקרא כ"א+ ולקחתם לכם ביום הראשון, ובמקדש לבדו נוטלין אותו בכל יום ויום משבעת ימי החג שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, חל יום השבת להיות בתוך ימי החג אינו ניטל בשבת גזרה שמא יוליכנו בידו ארבע אמות ברשות הרבים כמו שגזרו בשופר.

27. רשימות שיעורים (ר"ד סולובייצ'ק) מסכת סוכה דף מא עמוד א

משנה - בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד עכ"ל. עיין בפרש"י שמפרש שדין ירושלים הוא כגבולים ולא כמקדש. ברם הרמב"ם בפירושו למשנה העלה שדין ירושלים בזמן בה"מ קיים כמקדש ונוטלים בו את הלולב כל שבעה מן התורה. והנה הא דעיר ירושלים היא כמקדש נמצא לגבי כמה ענינים. קדשים קלים ומע"ש נאכלים לפנים מחומת ירושלים - כי לירושלים יש קדושת מחנה ישראל - ואכילת קדשים ומע"ש בתוך העיר חשובה אכילה לפני ה', כלומר אכילה במקדש. עיין בירושלמי על משנתנו: ושמחתם לפני ד' אלוקיכם שבעת ימים אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר אית תניי תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר וכו'. לחד מ"ד הפסוק קאי על מצות אכילת שלמים בירושלים כל שבעה ולמ"ד שני הקרא משתעי במצות נטילת לולב כל שבעה. ומשמע שמצות נטילת הלולב נוהגת בירושלים ודומה למצות שמחת שלמים שנוהגת בירושלים כל שבעה. גם בשופר שיטת הרמב"ם היא שמקדש כולל ירושלים כולה. במס' ר"ה (כט): במשנה של יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, פירש"י שדין ירושלים כדין המדינה. ברם הרמב"ם קובע - בין בפיה"מ שם ובין במשנה תורה (פ"ב משופר הל"ח) - כי דין ירושלים כמקדש ותוקעים בכל העיר בשבת. (עיין בראב"ד שם החולק עליו.) אמנם לגבי לולב נראה שהרמב"ם חזר בספרו היד משיטתו בפיה"מ, עיין בפ"ז מלולב (הלי"ג) ששם הוא פוסק שמצוה ליטול לולב כל ז' מדאורייתא במקדש בלבד ולא בכל עיר ירושלים. וצריך לבאר מ"ש לולב משופר - שבנטילת לולב פסק הרמב"ם שהיא נוהגת כל ז' במקדש עצמו בלבד, ותקיעת שופר הדוחה שבת דוחה בכל עיר ירושלים.

אך אחר העיון כשמעיינים בלשון הרמב"ם מסתלקת הקושיא. וז"ל שם בהל' שופר: כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו ב"ד, אבל בזמן שהיה בהמ"ק קיים והיה ב"ד הגדול בירושלים היו הכל תוקעין בירושלים בשבת כל זמן שב"ד יושבין וכו'. לפי הרמב"ם היתר התקיעה בשבת בזמן שבהמ"ק קיים אינו תלוי בקיום מצות שופר מיוחדת בירושלים אלא בישיבת הב"ד הגדול בעיר והואיל וכל ירושלים נחשבת כמושבם של הב"ד הגדול משום כך מותר לתקוע בכל העיר בשבת. ברם לרש"י ניתן לומר כי היתר השופר במקדש בשבת הוא משום שיש מצוה מיוחדת לתקוע במקדש מהקרא "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" כדאיתא במס' ר"ה (כז א). גם הרמב"ם יודה שמצות השופר המיוחדת למקדש היא במקדש עצמו ואינה נוהגת בכל העיר, אולם דעת הרמב"ם שהיתר תקיעת השופר בשבת הוא משום הב"ד הגדול, והיתר זה שייך לכל ירושלים הנחשבת למקום מושבן של ב"ד הגדול. ובכך מתיישב פסקו של הרמב"ם בשופר עם פסקו במשנה תורה לגבי לולב, שמצות הלולב המיוחדת נוהגת רק במקדש עצמו ולא בכל העיר ירושלים - ולא כפיה"מ. יוצא שלגבי שופר ולולב לפי הרמב"ם במשנה תורה המצוה המיוחדת נוהגת רק במקדש עצמו ולא בכל העיר.

ויש לעיין במצות הלולב במקדש האם היא נוהגת דוקא בעזרה הקדושה בקדושת מחנה שכינה או האם נוהגת גם בהר הבית. בנוגע למצות השופר במקדש נאמר (ראש השנה כז א) שהיו תוקעים בשערי מזרח ובהר הבית, הרי שמצות השופר במקדש נוהגת בכל הר הבית במחנה לויה. ומסתבר כי גם מצות הלולב נוהגת בכל הר הבית כמו מצות השופר, וצ"ע.

למה רק תוקעין במקום שיש שם בית דין?

28. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב

הלכה ח

כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין, אבל בזמן שהיה המקדש קיים והיה בית דין הגדול בירושלים היו הכל תוקעין בירושלים בשבת כל זמן שבית דין יושבין, ולא אנשי ירושלים בלבד אלא כל עיר שהיתה בתוך תחום ירושלים, והיתה רואה ירושלים לא שתהיה בתוך הנחל, והיתה שומעת קול תקיעת ירושלים לא שתהיה בראש ההר, והיתה יכולה לבוא בירושלים לא שיהיה נהר מפסיק ביניהם, אנשי אותה העיר היו תוקעים בשבת כירושלים, אבל בשאר ערי ישראל לא היו תוקעין. +/השגת הראב"ד/ כשגזרו שלא לתקוע בשבת לא גזרו אלא במקום שאין בו בית דין. א"א ההפוכין שהפך זה המחבר את הענינים ולא הביא אותם כסדר התלמוד הם גרמו לו לשנות הדברים ממה שהן והיה לו לומר בכאן אסרו בתחלה לתקוע בעיר אפילו בירושלים אבל במקדש היו תוקעין וכו' אבל משחרב בית המקדש וכו' ואף על פי שאין צורך להזכיר כלל, וגם בזה טעה כי בזמן בית המקדש לא היו תוקעין אלא במקדש אבל משחרב תוקעין כל הסמוך לה +.

הלכה ט

ובזמן הזה שחרב המקדש כל מקום שיש בו בית דין קבוע והוא שיהיה סמוך בארץ ישראל תוקעין בו בשבת, ואין תוקעין בשבת אלא בבית דין שקידשו את החדש אבל שאר בתי דינים אין תוקעין בהן אף על פי שהן סמוכין, ואין תוקעין אלא בפני בית דין (גדול) בלבד כל זמן שהן יושבין ואפילו ננערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם, אבל חוץ לבית דין אין תוקעין, ולמה תוקעין בפני בית דין מפני שבית דין זריזין הן ולא יבאו התוקעין להעביר השופר בפניהם ברשות הרבים שבית דין מזהירין את העם ומודיעין אותן.

29. כסף משנה הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ב הלכה י

[י] בזמן הזה שאנו וכו'. קשיא לי שנראה מלשון רבינו שאפילו עתה שאין אנו מקדשין ע"פ הראייה תוקעין בב"ד קבוע שאמר ולא היה במקום ב"ד הראויים לתקוע משמע שאפשר להמצא עתה ב"ד הראויים לתקוע. ולמעלה פסק שאין תוקעין אלא בב"ד שקדשו את החדש. ונ"ל שהטעם שאמרו שאין תוקעין אלא בב"ד שקדשו את החדש הוא לפי שאם היינו מתירין לתקוע בכל ב"ד אף על פי שלא קדשו את החדש באותו ב"ד היו באים לתקוע אף בב"ד של עיר אחרת שלא קדשו החדש באותה העיר והם לא ידעו אם היום קדש או למחר ואותו היום אינו ר"ה ותוקעין בשבת דלאו יום טוב וא"כ עכשיו שהכל עושין ע"פ חשבון ועושין שני ימים הרי הדבר אצלנו ודאי וליכא למיחש לההיא דב"ד שקדשו את החדש ולפיכך כל ב"ד קבוע וסמוך תוקעין והרי הוא כב"ד שקדשו את החדש:

30. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ל עמוד א

מתיב רב ששת: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות, אלא שביובל תוקעין בין בבית דין שקידשו בו את החדש, ובין בבית דין שלא קידשו בו את החדש, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע. ובראש השנה לא היו תוקעין אלא בבית דין שקידשו בו את החדש, ואין כל יחיד ויחיד חייב לתקוע.

31. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה י

מצות עשה לתקוע בשופר בעשירי לתשרי בשנת היובל, ומצוה זו מסורה לבית דין תחלה (שנאמר והעברת שופר תרועה) וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע שנאמר תעבירו שופר, ותוקעין בשופר תשע כדרך שתוקעין ברה"ה = בראש השנה =, ומעבירין שופר בכל גבול ישראל.